

E-LOGOS

ELECTRONIC JOURNAL FOR PHILOSOPHY

ISSN 1211-0442

7/2014

University of Economics

Prague

Vliv filosofického myšlení na rozvoj společnosti ve starověku a středověku

Pavel Procházka

Abstract

The article's goal is to compare impacts of philosophy on progress of society and economy with regard to influence of religion. Influence of philosophy is studied on historical development of society in antiquity and medieval age. It was the period of time, which was influenced by religion changes the most, which led to different development of society depending on free hand. This assumption is showed on development of ancient Greece, classic China, the Arab world and medieval catholic Europe. Those regions proceeded periods of economic prosperity and decline depending on ability of philosophy to resisted religion interventionism. In addition, on Europe history is pointed out the way how ancient knowledge was passing the history through particular regions which put emphasis on human development.

Keywords: philosophy, religion, society, technological progress, Antiquity.

Abstrakt

Práce si klade za cíl porovnat vliv filosofického učení na pokrok společnosti a hospodářství s ohledem na vliv náboženství. Vliv filosofie je studován na historickém vývoji společnosti ve starověku a středověku. Jde o období, které bylo nejvíc ovlivněno náboženskými změnami, které vedly k různému společenskému vývoji v závislosti na volnosti v rozhodování. Tato teze je postupně doložena na vývoji antického Řecka, starověké Číny, arabského světa a středověké katolické Evropy. Tyto regiony procházely obdobími hospodářského vzestupu a úpadku podle toho, nakolik se filosofii dařilo držet odstup od náboženských zásahů. Na vývoji Evropy je zároveň poukázáno na fakt, jakým způsobem znalosti antiky procházely dějinami přes jednotlivé regiony, které kladou důraz na rozvoj člověka.

Klíčová slova: filosofie, náboženství, společnost, technologický pokrok, Antika.

Úvod

Co řadí společnost do technologicky a ekonomicky vyspělejší kategorie? Rozvoj vědy a myšlení, na který se druhotně nabaluje technologický pokrok, jenž se pozitivně odráží v lepší životní úrovni společnosti. Na první pohled se jedná o jednoduchý návod, často citovaný v doporučeních mezinárodních organizací i samotných ekonomů, jak dosáhnout lepších hospodářských výsledků. Toto doporučení má své opodstatnění, nejrozvinutějšími ekonomikami jsou ty země, které jsou technologicky na vyšší úrovni, a ne jinak tomu bylo v průběhu lidských dějin. Samotné technologické vymoženosti lze nalézt napříč jakékoliv společností v průběhu lidských dějin ve větším či menším rozsahu.

Dnešní společnost přitom zapomíná na dlouhou cestu, kterou jednotlivé národy musely ujit v několika posledních staletích. Při pohledu na jednotlivé civilizace je zřejmé, že vývoj neprobíhal universálně ve všech zemích, ale vždy se koncentroval do vybraných regionů.

Dnešní studie hospodářského růstu přitom zcela rezignují na fakt, že k hospodářskému růstu mohla přispět i samotná filosofie. Za touto skutečností stojí abstraktnost vědy samotné či nemožnost zachytit filosofické myšlenky do matematických rovnic, tolik populárních v průběhu 20. století. Byla to ale právě filosofie, která svými nápaditými myšlenkami, prezentovanými např. na fóru v Athénách, později na univerzitách a jiných institucích, nenásilnou formou vedla člověka k lepšímu poznání sebe samého a svého okolí.

Z historického hlediska přitom pozitivní přístup člověka k filosofickému myšlení hrál důležitou roli v rozvoji společnosti a ne náhodou lze za nejrozvinutější regiony starověku považovat ty oblasti, které kladly důraz na volnost člověka v rozhodování bez vnějšího zásahu a nutnosti podřídit své zájmy jiné (abstraktní) autoritě.

Rozvoj filosofie a vědních oborů obecně se promítl do nebývalého rozvoje oblasti Peloponéského poloostrova a přilehlých oblastí. Na technologickou vyspělost antického světa poukazuje řada odborných studií. Např. podle Gallaghera (1993) růst populace v Řecku vytvářel příznivé podmínky pro tzv. impulzy, inovační vlny, které byly spojeny s všeobecným růstem životní úrovně obyvatel.¹ Řada autorů ztotožňovala rozvoj antického Řecka zejména s námořním obchodem (Burke, 1992; Wilson, 2002), výrobou kvalitních nástrojů ze železa (Sherratt & Sherratt, 1993), rozvojem zemědělství a pěstováním specifických plodin (Finley, 1970; Halstead, 1987),

¹ Podle Gallaghera (1993) do příchodu renesance v Evropě postihly svět tři technologické impulzy. První impulz postihl Řecko přibližně ve 4. století před n. l., druhým impulzem byl rozvoj arabského světa přibližně v 7. století n. l., třetí pak v souvislosti s Čínou kolem roku 1000. Tyto impulzy vedly k růstu populace, rozvoji vědy a vzdělanosti.

rozvojem hornictví a vznikem peněžní soustavy (Greene, 2000) a koncentrací obyvatel do měst (Wooyeal & Bell, 2004; Chang, 1974).

Vnější zásahy, zejména v podobě náboženských pouček a doktrín, nakonec vedly k tomu, že Evropa s nástupem křesťanství zažívá pozvolný úpadek hospodářské aktivity, který koreluje s poklesem populace z 33 milionů na přelomu letopočtu na 18 milionů v 7. stol. n. l. (Russell, 1958). K podobnému poklesu obyvatel a ekonomické aktivity docházelo i v Číně, počet obyvatel poklesl z 63 milionů ve 2. století n. l. na 50 milionů v 6. stol. n. l. (Ashraft & Galor, 2007).

Práce si klade za cíl porovnat vliv filosofie na společnost s ohledem na její volnost při formulování myšlenek ve dvou historických etapách. První část je věnována historickému vývoji v Antice a Číně, které ve starověku patřily k nejrozvinutějším regionům. Následný přístup náboženství k filosofii na konci starověku v Evropě a jeho vliv na pokrok a myšlení člověka ukazují, že země svázané náboženskými poučkami vykazují horší hospodářské výsledky. Vzhledem k absenci statistických údajů a ekonomických ukazatelů ve starověku a středověku je hospodářský rozvoj ztotožněn s růstem populace, rozvojem vědy a techniky.

Orientace na náboženství přitom není zvolena náhodně. Zásahy do filosofie a myšlenkových pochodů lidí se odehrávaly přes náboženství. Filosofie stavěla na první místo člověka. Pro náboženství byla tato představa nepřípustná a středověká scholastika na první místo stavěla Boha. Vývoj v následujících kapitolách ukazuje, že to, co determinovalo vyspělost společnosti, bylo v první řadě náboženská (ne)závislost a svobodná vůle jedince, který byl „pánem“ svého času.

Starověk: Antika a Čína

Jako první je při studiu rozvoje společnosti věnována pozornost starověku. I v rámci tohoto z dnešního pohledu jednoduchého světa lze nalézt dva regiony, které se svou vzdělaností a technologickou vyspělostí zcela vymykaly starověkým standardům. Řeč je antickém Řecku a oblasti dnešní Číny. Obě oblasti, které pravděpodobně nikdy mezi sebou v tehdejší době nepřišly do styku, měly řadu společných vlastností, které z obou zemí učinily relativně vyspělé oblasti. Především se jedná o filosofické učení, které umožnilo člověku uvědomit si svou roli ve společnosti, a které se paralelně v obou oblastech vyvinulo nezávisle na sobě. Příchod velkých myslitelů se navíc odehrává v době častých nepokojů a válek (Peloponéské války v 5. století před n. l. vs. období Válčících států v 5. až 3. století před n. l.), podobně obě impéria se potýkala s útoky barbarských kmenů v 3. až 6. století n. l. (mongolské kočovné kmeny v Asii, Gótové a Vandalové v Evropě) a importu cizích náboženství (křesťanství, buddhismus) (Fairbank, 2010, str. 78 – 79). V obou regionech hrály významnou roli „malé“ (městské) státy (Wooyeal & Bell, 2004), současně došlo k rozvoji exaktních věd, zejména

matematiky (Swetz, 1979) a v hornictví docházelo k hojnému využívání dřeva při výstavbě tunelů (Greene, 2000).

Antika

Starověké Řecko zaujímá v dějinách společnosti výsadní postavení. Právě zde došlo přibližně v 7 – 6. století před n. l. k rozvoji vědy a filosofie. Vzhledem k velikosti území, na kterém se učenci pohybovali, lze hovořit o unikátní historické události. Zcela po právu se nabízí otázka, zda vědní obory v antickém Řecku vznikly náhodně, popř. jaké podmínky umožnily Řecku oproti zbytku světa vydat se cestou učenců a vzdělávání. Houser (2004) vidí hlavní příčiny rozvoje v politickém zřízení, „*kdy městské státy dávaly svobodným občanům mnohem lepší možnosti ke zkoumání světa než okolní despotické říše.*“ Současně příznivé středomořské klima umožňovalo lepší poznání přírody a mírný podnebný ráz (ve srovnání s „nedalekým“ Egyptem či severskými oblastmi) motivoval učence věnovat pozornost svému okolí, studovat zákonitosti přírody a usilovat o harmonické soužití s přírodou. V neposlední řadě stála za rozvojem Řecka logizace a matematizace světa. Svět představoval pro Řeky logicky uspořádaný celek. Antika, podobně jako dnešní fyzika, za viditelnou hmotou skutečností tušila abstraktní matematickou strukturu a geometrii. Důraz na matematiku se odrazil v řadě nových poznatků, které se pevně usadily v učebnicích matematiky. Řeč je například o známé Pythagorově větě popisující vztah mezi délkami stran v pravoúhlém trojúhelníku, Thaletově větě umožňující sestavit pravoúhlý trojúhelník na obvodu kružnice za předpokladu, že přepona trojúhelníku je současně průměrem kružnice, nebo jeho důkazu, že odmocnina ze dvou není racionální číslo², Eratostenův důkaz toho, že počet prvočísel je nekonečný (popř. jeho výpočet průměru Země), prvotní základy teorie limit (Eudoxos) a integrálních počtů (Archimédes).³ Matematicko-geometrické proporce rovněž ovlivnily dnes tak obdivované umění, řecký architektonický styl a sochařství.⁴

Právě bez rozvoje vědy (mimo jiné i filosofie) by nemohl proběhnout následný technologický pokrok, který dal vzniknout celé řadě vynálezů, z nichž mnohé svým využitím předběhly dobu o celá staletí.⁵ Rozvoj vědy a techniky byl navíc umožněn

² Při důkazu byl vůbec poprvé použit důkaz sporem, tedy předpokladu pravého opaku (tedy, že jde o racionální číslo) a důkazu, že jde o nemožný výrok, a tudíž musí platit původní výrok (Houser, 2006).

³ Řada těchto výpočtů a teorií ovšem nepřežila konec starověku, a tak muselo dojít k jejich opětovnému nezávislému objevu až v novověku (Houser, 2006).

⁴ Matematika pronikla např. i do Platónova spisu Ústava (2005, str. 306-307), ve kterém je na základě matematických rovnic navrženo ideální politické uspořádání v obci.

⁵ Z velkého množství vynálezů stojí za zmínku Archimédovi hydraulické stroje, Heronův měřič vzdálenosti (obdoba současného tachometru), vodní kola či prvotní verze parního stroje. Přidejme na seznam vynálezů

patříčným populačním růstem. Podle Gallaghera (1993) vedl růst populace k růstu hustoty obyvatel, kdy kolem 4. století před n. l. žilo na území Řecka a v přilehlých oblastech přibližně 10 milionů obyvatel, hustota zalidnění dosahovala přibližně 25 obyvatel/km². Řecko se tak v porovnání se zbytkem Evropy, kde obyvatelé byli rozptýleni do kmenů, vymykalo tehdejšími standardům (Gallagher, 1993). Na výhody koncentrace obyvatel do měst poukazoval i Chang (1974), pozitivní efekt urbanizace spatřoval zejména ve snazším zavádění inovací do praktického života, specializaci a úsporám z rozsahu. Růst populace byl navíc podle Finleyho (1970) či Greenea (2000) umožněn rozsahem zemědělské produkce.

Proti tomuto tvzezení se vyhrazuje Halstead (1987, str. 86), podle kterého „zemědělství nabízí jen malý prostor pro akumulaci bohatství, výnosy z obilovin byly nízké a vzhledem k jejich množství nebylo snáze obchodovatelné.“ Takovou plodinou mohla být pouze vinná réva. Rovněž Wilson (2002) se staví proti zemědělství, coby hlavního činitele rozvoje. Poukazuje přitom na omezené zázemí v okolí Athén, které nabízelo vhodné podmínky k pěstování oliv, než obilí.

Samotná antická ekonomika byla víc než na zemědělství postavena na obchodování v rámci Středozemního moře s výrobky vysoké kvality. Na tuto tezi poukazují Sherratt a Sherratt (1993) či Burke (1992). Greene (2000, str. 37) pak rozvoj Řecka přičítá rozvoji hornictví a výrobě mincí, ve zbytku Evropy neznámým pojmům. Kvalitní nástroje, ražba mincí a jejich vzhled pomohly rozšířit měnovou soustavu mezi obyvateli a později i za hranice Řecka. Podobně Wilson (2002) ekonomický úspěch regionu přičítal hornictví a dolům na stříbro, svou roli ale sehrály i poplatky, které Athény vymáhaly v rámci Athénské námořní spolek (též Délský spolek).

Z hlediska samotné filosofie lze největší rozvoj myšlení a společnosti zasadit do období 4. a 3. stol. před n. l. zásluhou tvorby Platóna a jeho žáka Aristotela.⁶ Platón spolu se svým učitelem Sokratem, dokázal obrátit pozornost filosofů od úvah o povaze a původu světa k otázkám člověka a lidské společnosti. Zastával názor, že nejdůležitějších pravd lze dosáhnout jedině prostřednictvím rozumu (Holman, 2004, str. 4). Pro podporu svých tvrzení využil i jím založenou Akademii, která víc než školu připomínala neveřejné místo (společenství), kde tehdejší učenci diskutovali a bádali nad filosofickými otázkami (Robinson & Groves, 2002, str. 20).

Na Platóna navázal Aristoteles, který za rozhodující faktor jak dosáhnout pravdy, považoval pozorování (Rádl, 1998, str. 406). Na rozdíl od Platóna se snažil obsáhnout a uspořádat všechno předmětné vědění tehdejší doby nejen z filosofie, ale i

základní znalost magnetismu a elektřiny a lze se dobrat přesvědčení, že antické Řecko nebylo daleko od průmyslové revoluce.

⁶ Z bohaté tvorby antické filosofie jsou záměrně vybráni právě Platón s Aristotelem s ohledem na skutečnost, že v rámci navazujících filosofických studií se jedná o nejcitovanější (antické) filosofy.

z astronomie, přírody či politiky. Byl přesvědčen, že lidská mysl je uzpůsobena tak, aby umožňovala pochopit zákonitosti přírody a myšlenkové procesy druhých.⁷ Úkolem filosofie a filosofa samotného je takové myšlenky a zkušenosti přesně zachytit, dobře uspořádat a všem správně podat. Tímto novým vymezením de facto položil základy soustavné filosofie jako snahy porozumět tomu, co je, a to i s přesahem do dalších vědních oborů (anatomie, astronomie, ekonomie, literatury aj.).⁸ Jeho systematické zkoumání, třídění a argumentace fenoménu přírody znamenal zrod empirické vědy. Empirické zkoumání okolního světa postavil na logickém uvažování a přímými vztahy mezi větami, které vytvářejí tvrzení. Zásadní otázkou v konceptu za sebou poskládaných vět je rozhodnout, které věty jsou vzájemně slučitelné a které si ve svých výrociích odporují. Aristoteles dospěl k závěru, že pokud máme jedno nebo více pravdivých výroků, přičemž každá věta začíná slovy „všechno“, „některé“ a „žádné“, jak uvádí Kenny (2000), lze z těchto vět vyvodit logický závěr, kdy podstatné slovo v závěrečné větě se současně objevuje v každém jednotlivém výroku.⁹

Empirické zkoumání (s využitím matematického modelu) rovněž Aristoteles využil při formulování teorie směny a spravedlivé ceny ve spise *Etika Nikomachova*. Podstatou teorie směny je skutečnost, že „*výměna zboží na trhu je motivována vzájemnými potřebami a regulována dovednostmi, které se vztahují k výrobě zboží určeného na směnu*“ (Soudek, 1952, str. 45). Aristoteles přitom směnu chápal jako důsledek dělby práce a s výrobou zboží určeného k obchodování vzniká otázka ceny a její výše (Holman, 2005, str. 5). V této souvislosti se Aristoteles zabýval otázkou spravedlivé ceny ve směně.¹⁰

Oba učenci svým myšlením ovlivnili nejen arabské filosofy, díky nimž antická filosofie přežila zánik římské říše a následnou středověkou „dobu temna“, ale i křesťanské teology 12. století, kteří v čele s Tomášem Akvinským strávili spoustu úsilí upravit křesťanskou víru tak, aby byla v souladu s Aristotelovými teoriemi.

⁷ Těmto otázkám se Aristoteles věnuje v knize *Etika Nikomachova* nebo ve spise *Politika*, kniha první.

⁸ Z bohaté Platónovi a Aristotelovi studie vědních oborů stojí např. za zmínku jejich biologická systematika, kdy se oba filosofové (spolu s jejich dalšími žáky) pokusili uspořádat známé rostlinné a živočišné druhy podle vzájemné příbuznosti (Houser, 2006).

⁹ Kenny (2000, str. 90) uvádí jako příklad Aristotelovo uvažování následující dvojici premis: „*Všichni Řekové jsou Evropané. Někteří Řekové jsou muži. Někteří Evropané jsou tedy muži.*“ Tento přístup lze v určité podobě nalézt v mikroekonomické teorii v tzv. principu tranzitivity ($A \rightarrow B$ a $B \rightarrow C \Rightarrow A \rightarrow C$).

¹⁰ Aristoteles již ale neuvedl, co si pod pojmem spravedlivá cena představuje. Nejasný výklad spravedlivé ceny vedl ve středověku k častým sporům o její interpretaci. V rámci scholastiky se objevily názory, že spravedlivá cena je taková cena, která odráží výrobní náklady, podle jiných autorů se cena utváří na základě množství kupujících a prodávajících (Holman, 2005, str. 5). Podle Soudka (1952, str. 46) se hodnota směny, tedy spravedlivá cena, „*rovná uspokojení potřeb a užitečnost toho, kdo se zbožím vzdává, se rovná užtku toho, kdo jej přijímá.*“

Dálný východ

Ve stejné době, na opačném konci světa, zažívá rozvoj podobný Antice oblast dnešní Číny. Zásahu na tom měli tamější učenci v čele s Konfuciem, Laozi či Menciem. Jejich přístup se v mnohém shodoval s myšlením antických myslitelů. Zásadním mottem pro konfuciánství bylo přesvědčení, že svět nevznikl z nadpřirozena, pozornost učenců se tak zaměřila na to, jak zlepšit život člověka. Navíc, díky častým válkám mezi jednotlivými královstvími zde sílil tlak na efektivní řízení státu.¹¹ Podle Fairbanka (2010) navíc v důsledku bojů docházelo k postupnému úpadku tradičních aristokratických rodů na úkor efektivnějšího byrokratického aparátu.

První návod toho, jak správně a efektivně řídit stát, přinesl Konfucius ve spise *Hovory*.¹² Nástroj, který to panovníkovi umožní je vzdělání, dalším prostředkem zušlechťování jsou rituály a přesvědčení, že člověka lze zlepšovat. Člověk se podle Konfucia učí a vzdělává za účelem zlepšení života, který prožívá, nikoliv s cílem docílit posmrtného života. Uspořádání společnosti bylo navíc „založeno na kosmickém řádu a hierarchii vztahů mezi výše a níže postavenými... Pakliže každý náležitě plnil svou roli, řád celé společnosti zůstával zachován“ (Fairbank, 2010, str. 85).

Na Konfucia navázal jeho žák Mencius, který se ve svých spisech vyjadřuje k otázce, jaký je člověk, zda od přírody dobrý nebo špatný a tudíž prostřednictvím trestů a odměn je nutno usměrňovat jeho chování a morálně vychovávat. „Po správné cestě vede člověka výchova, sebezdokonalování a nápodoba vhodných zdrojů“ (Fairbank, 2010, str. 86). V podobném duchu kráčí i další filosofický směr, taoismus¹³, který vedle studie role člověka, usiloval o návrat k přirozenému způsobu života před obdobím Válčících států, tedy o splynutí člověka s přírodou.

Z celkového pohledu mají tehdejší promluvy Konfucia, Laozi a Mencie hodně společného. Všichni učenci svou pozornost soustředí na pozorování člověka a nalezení optimálních rysů chování. Tato skutečnost je dána i čerpáním ze stejných pramenů, dochází tak k jedinečné harmonii a „spolužití“ mezi jednotlivými směry a k pochopení jejich společné identity.¹⁴

Obecně lze období rozvoje filosofických škol a sjednocení Číny dynastií Čchin ztotožnit s hospodářským rozvojem. Od 4. století před n. l. do 2. století n. l. zažívala Čína trvalý růst populace. Počet obyvatel vzrostl z 34 milionů na 63 milionů (Ashraf,

¹¹ Pro připomenutí, počátek čínské filosofie je datován do období kolem roku 476 před n. l. Jedná se o počátek období Válčících států, kdy ve svých počátcích se na východním pobřeží Číny nacházelo přibližně 170 malých států, jednotlivými boji v následujících dvou stoletích došlo k jejich redukci na 7 velkých států (Fairbank, 2000).

¹² Pro úplnost je nutno dodat, že samotná kniha byla sepsána až jeho žáky po jeho smrti.

¹³ Hlavním představitelem taoismu byl Laozi (Lao-c') s knihou *Dao De Jing*.

¹⁴ I přesto, že konfuciánství či taoismus bývá považováno za náboženství (dáno i tím, že se uctívá socha Konfucia a navštěvují se jeho chrámy), jedná se pouze o životní filosofii.

Galor, 2007), a oblast, podobně jako Řecko, preferovala z rozvoje hornictví, peněžní soustavy a výroby kvalitních nástrojů, jakými byly papír, kompas nebo porcelán (Greene, 2000).

V rámci srovnání s antickou filosofií lze nalézt řadu společných rysů, ale i odchylek. Jak uvádí Král (2005), čínská filosofie působí intenzivnějším a ucelenějším dojmem, s větším důrazem na začlenění člověka do přírody. Důkazem budiž tzv. „mandát nebes“, který panovníkovi „legitimizoval“ jeho moc. Přírodní katastrofa (povodně, zemětřesení aj.) se dala interpretovat tak, že panovník přišel o svou legitimitu darovanou přírodou (nebesy) a často byl signálem pro zahájení války proti panovnickému rodu. Obecně panovalo přesvědčení, že ztráta mandátu nebes byla dána odklonem panovníkova chování od harmonického způsobu soužití s přírodou. Na tuto tezi poukazuje Fairbank (2010, str. 80): „*Pádu dynastií podle kronik vždy předcházela přírodní pohroma (zemětřesení, povodně, zatmění slunce) svědčící o tom, že se panovník svým chováním připravuje o mandát Nebes.*“ Čínští filosofové tak řešili nejen otázku člověka ve společnosti, ale i v přírodě, otázky společenského a přírodního v člověku samém. V dílech čínských filosofů nenajdeme řeči o tom „*co to je*“, ale „*jak to je*“ (Král, 2005, str. 37-38).

Z čistě empirického pohledu byla cesta za poznáním ve východní filosofii méně vědecká. Jak uvádí Osborne (2009, str. 18), západní (antická) filosofie se vždy více zaobírala pravdou, logikou, smyslem a nezávislostí. Tam, kde antičtí filosofové hledali absolutní pravdu v racionalitě, východní hledali úplné osvícení skrze myšlení. Západní filosofie vždy k něčemu vzhlížela a poté, co společnost opustila víru v Boha, v ní zůstal jen rozum a novým bohem se stala věda. Východní filosofie naopak věří v propojení všech věcí a potřebě uniknout omezenému individualismu. Jedinec se zde zodpovídá neosobní realitě, tzv. karmě. Cheng (2006, str. 23) vidí jako další rozdíl mezi oběma filosofickými směry v přístupu ke zkoumanému problému. Zatímco pro Antiku je příznačný lineární postup (často na základě logických postupů), čínské myšlení postupuje více po spirále. Zkoumané téma prostřednictvím definice vymezuje tak, že kolem něj opisuje menší a užší kruhy. Cílem tohoto postupu je snaha více prohloubit smysl než přesně vymezit pojem a předmět myšlení. Podle tohoto přístupu se rovněž zachází s texty, které jsou spíše praktikovány než „jen“ čteny. Jedinci se texty nejprve učí nazpaměť, pak se jejich znalost prohlubuje diskuzemi, psaním komentářů aj.¹⁵ Čínský přístup tak lze popsat slovy: „*nejde o to stále lépe uvažovat, nýbrž stále lépe používat své lidstvo v souladu se světem*“ (Cheng, 2006, str. 24).

Podle čínské filosofie není žádná absolutní a věčná pravda, při hledání pravdy je třeba postupovat opatrně a zohledňovat všechny okolnosti, které se na utváření pravd

¹⁵ Tento přístup našel široké uplatnění u úřednických zkoušek, kdy jejich podstata spočívala v aplikaci co největšího množství Konfuciových citátů (výroků) na konkrétní téma.

podílejí, byť jejich morální význam není zrovna ušlechtilý. Z tohoto přístupu vyplývá i fakt, že protiklady zde nejsou vnímány jako překážky, nýbrž jako alternativy, které se vzájemně doplňují (v podstatě se jedná se o princip Jin & Jang).¹⁶

Z výkladu řecké a čínské filosofie lze usuzovat, že filosofie je hledání vědění a následných prostředků k jeho vyjadřování a východní filosofie má mnoho podob obojího. Východní filosofie svým souborem myšlenek vytváří dojem komplexnější struktury, které hluboce odrážejí složitost společnosti, z nichž vzešly. Východní filosofie se navíc nepokouší rozlišovat mezi filosofií a náboženstvím.¹⁷ Východní myšlení je ve své podstatě náboženské v tom smyslu, že usiluje o nalezení pravdy (Osborne, 2009).

I přes svou technologickou a intelektuální vyspělost tak nakonec obě civilizace prošly érou úpadku. Zatímco v případě Číny lze hovořit o ustrnutí technologického pokroku v přesvědčení, že veškerého vědění již bylo dosaženo a netřeba se dále pouštět do úvah o světě¹⁸, v Evropě vedl úpadek antické vzdělanosti k popření veškeré antické vzdělanosti, a to i vynálezů, které na dlouhá staletí zmizela z podvědomí lidí. V případě Řecka se navíc nepodařilo přenést řadu myšlenek (vynálezů) do praxe. Svůj podíl na tom měla i skutečnost, že jednotlivé vynálezy, např. automaticky hrající varhany či parní stroj, byly spíše chápány jako hračky, které nemají praktické využití¹⁹

¹⁶ Tato teze vysvětluje i skutečnost, proč v čínské společnosti vedle sebe v poklidu koexistují tři „náboženské“ směry (konfucianismus, taoismus, buddhismus). Tendence nevylučovat protiklady (a naopak se snažit o jejich syntézu) souvisí právě s tolerancí čínského myšlení (Cheng, 2006).

¹⁷ Do podoby klasického evropského náboženství nespádl konfucianismus i díky tomu, že pozornost čínských filosofů se soustředila pouze na prožívání pozemského života a přemítání o posmrtném životě se učenci vyhýbali. Podobně je to i s vírou a vědou, které v Evropě nikdy vedle sebe nežily v harmonii.

¹⁸ Podle Swetze (1979) za úpadkem čínské společnosti stála i přílišná abstraktnost čínských vědních oborů, která se nakonec negativně promítla do rozvoje exaktních věd, zejména matematiky. Zatímco antické Řecko na matematiku nahlíželo jako na logicko-deduktivní vědu, v čínském pojetí matematika vycházela z induktivně-koncipovaného principu. Swetz (1979, str. 17) v matematice v primárním stádiu vidí nástroj přežití, jakmile se společnost nachází ve stabilní fázi, přichází na řadu intelektuální rozvoj, který je umožněn empirickým experimentováním. V Číně však matematika nikdy nebyla povýšena ze statutu abstraktní vědy (Swetz, 1979, str. 18). Zavrnutí logiky a empirického pozorování se nakonec projevilo v pozvolné stagnaci čínské společnosti ve středověku. Hlavní filosofický směr konfucianismus se stal nástrojem vládnoucí třídy, jak manipulovat s poddanými a samotný panovník víc než politický a morální ideál vládnutí připomínal despotické režimy starověkého světa. Víc než snahy o další bádání se filosofické směry soustředily na alchymii a věštění.

¹⁹ Nezájem zavést vynálezy do výroby mohl rovněž souviset s rozšířeným otrokářským systémem, kdy levná pracovní síla nevytvářela ekonomický tlak na větší zefektivnění a specializaci výroby, popř. s nerozvinutým institucionálním prostředím, ve kterém schopní jedinci nemohli čerpat zásluhy za své vynálezy.

(Houser, 2006). S nadsázkou lze konstatovat, že antické Řecko se stalo obětí vlastní posedlosti po teoretickém bádání bez dalšího využití.

Středověk: úpadek civilizace a znovuzrození

V učebnicích dějepisu je počátek středověku ohraničen rokem 476 n. l. a pádem říše římské, z pohledu filosofie a změn nálad ve společnosti lze středověk datovat do 3 stol. n. l. s tím, jak docházelo k pozvolnému úpadku římské civilizace při současném růstu vlivu křesťanství, které měnilo dosavadní pohled člověka na svět a jeho roli ve společnosti.²⁰ Se zhoršující se životní úrovní řady občanů, mimo jiné i v důsledku rostoucí daňové zátěže²¹, přestávali lidé věřit dosavadním jistotám a naději v lepší život (byť i posmrtný) upínali k náboženským proudům, zejména pak ke křesťanství. Jeho raketový nástup lze popsat jako „fenomén, který je výsledkem zásadních změn tehdejšího ekonomického a politického života“ (Vlček a Hemelík, 2012, str. 128).

Počátek období středověku je vedle hospodářského úpadku spojován s poklesem počtu obyvatel a rostoucím daňovým břemenem na jednotlivce. Zatímco za císaře Augusta v 1. století n. l. měl Řím populaci kolem 350 tisíc, ve 3. století n. l. populace poklesla na 240 tisíc a v 5. století n. l. na 172 tisíc. Pokles obyvatel postihl i oblast Iberského poloostrova, Galie, Řecka nebo Germánie Russell (1958: 73).

Jednou ze zásadních změn ve společnosti byl i přístup k filosofii samotné. Účelem středověké filosofie (zejména v její rané fázi) již nebylo rozvíjení názorů na svět a pokračování v bádání započatém Platónem či Aristotelem, světový názor byl jasně daný náboženstvím.²² Jak na adresu tehdejších náboženských „myslitelů“ poznamenává King (2007), jedinou snahou církevních představitelů v období raného středověku bylo vypořádat se s klasickými (antickými) filosofickými ideály. Toho bylo možné docílit pouze jejich vymýcením. Ukázkový příklad, jak toho dosáhnout, představuje tažení byzantského císaře Justiniána v 5 stol. n. l., které vyústilo ve vyhnání učenců mimo Byzantskou říši a následným uzavřením Akademie. Podle De Liberra (2001) se jedná se o století tzv. *rekonkvisty*, ve kterém se křesťanská politická moc rozhodla vyhladit pohanskou filosofii.²³

²⁰ Z určitého pohledu by konec středověku mohl být situován do roku 146 př. n. l., kdy římská armáda dobyla Korint, poslední výspu antického Řecka, čímž ukončila veškeré pokrokové vědění. Římská civilizace v podstatě jen převzala antickou vzdělanost, ze které v následujících desetiletích čerpala.

²¹ Více o hospodářském vývoji starověkého Říma a jeho špatné hospodářské politice viz VORLÍČEK, J. 2008. Úvod do ekonomie veřejného sektoru. Praha: Oeconomica, 2008, 384 s. ISBN 978-80-245-1419-2.

²² Jedná se zejména o období raného středověku. Ve 13. století zásluhou Tomáše Akvinského a scholastiků dochází k *znovuobjevení* myšlenek Aristotela.

²³ Pojem rekonkvista je častěji spojován s obdobím vytlačování Maurů z Pyrenejského poloostrova.

Justinián, coby loajální křesťan, byl plně odhodlán skoncovat s filosofií jakožto institucí a společenskou realitou. Jak poznamenává De Liberra (2001, str. 20-21): „Z pohledu panovníka se jednalo o logický krok. Jeho cílem bylo sjednotit říši a náboženská jednota poskytuje nepostradatelný a účinný prostředek imperiální politiky.“ Existence athénskému intelektuálního centra, které se věnovalo provozování novoplatónského polyteismu, znamenalo pro *christinizaci* zásadní překážku a možná i jedinou ideologickou bariéru.

Vedle Porfyria a jeho spisu *Adversus Christianos* (Proti křesťanům), v němž autor hájí klasickou antickou mystiku a ostře útočí na křesťanské dogma, to byla pátá athénská škola, která šířila antickou filosofii a víru, které se obě přičily státnímu náboženství. Cílem rekonkvisty tak bylo zničit veškerou ideologickou konkurenci. V rámci antického vědění dochází k útěku novoplatónských učenců spolu s jejich věděním do sousední Sasánovské říše (De Liberra, 2001, str. 20). A podobně, jako o pár století dříve převzal Řím antickou filosofii, nově i arabská filosofie z větší části navázala na Aristotela a Platóna.

Přesto trvalo relativně dlouho (přibližně do 9. stol. n. l.), než arabská filosofie přišla s tvorbou, která by částečně znamenala odklon od platónské nauky a zohlednila kulturní odlišnosti arabského světa. Významné myšlenkové změny arabského světa reprezentují následující autoři: Al-Fárábí, Ibn Síná a Ibn Rušd.

Významnou zásluhu na rozvoji arabské filosofie lze připsat Al-Fárábímu, jehož tvorba se datuje do přelomu 9. a 10. stol. n. l. Al-Fárábí dobře znal nauku Platóna, na kterou v rámci politická filosofie navazuje. Platónskou nauku přizpůsobuje politickému a logickému myšlení muslimů. Současně v rámci své nauky usiloval o syntézu Aristotelova empirismu a platónské teorie idejí v oblasti kosmologie a gnoseologie (De Liberra, 2001, str. 117).

Filosofie byla podle něj vrcholným produktem lidské mysli a jedinou cestou k opravdovému poznání. Zastával názor, že přístup k pravdě poznání je umožněn jedině prostřednictvím zkreslených významů a symbolů, které jsou charakteristické pro každou společnost. Filosofii chápe jako universální pravdu napříč civilizacemi, zatímco jiné výklady pravdy – zejména náboženské – jsou determinované kulturou. Tuto skutečnost dokládá na příkladu muslimského náboženství, u kterého přijímá status koránu jako zjevnou pravdu, avšak jeho výklad měl lokální charakter a byl omezen na specifickou muslimskou kulturu. Řečeno slovy De Liberry (2001, str. 117): „islám nemůže být předáván ostatním kulturám, které mají vlastní symbolická vyjádření pravdy.“

Jeho myšlenkový vliv je patrný skrze díla jeho stoupenců, kteří byli: Ibn Síná známý pod jménem Avicenna (přelom 10. a 11. stol.) a Ibn Rušd známého pod latinským názvem Averroes (12. stol.). Avicennův přínos spočívá ve formulaci metafyziky

stvoření, která navazuje na Al-Farábího práci kombinující syntézu pohybu a času.²⁴ Dle Avicennova tvrzení je hmota věčná a je příčinou rozmanitosti věcí. Studium rozmanitosti hmoty, u které dochází ke změně stavu, vedla Avicennu k rozlišení mezi rozumem v možnosti a rozumem v uskutečnění. Ve svých postojích k racionálnímu uvažování se, na rozdíl od Farábího, navracel k původním (mytičtějším) tezím platonistů. „Věřil, že všechny duše jsou nesmrtelné a kosmologický argument pro existenci Boha spočívá v rozdílu mezi možným a nezbytným bytím“ (King, 2007, str. 52-53). Bůh je neměnným a vnějším časem a tudíž je metafyzickou příčinou světa.²⁵

Při popisu Boha navíc Avicenna rozlišoval mezi esencí a existencí. Jeho důkaz popsal Kenny (2000, str. 175) následovně: „Když zjistíme, že věci určitého druhu existují, je potřeba najít nějakou vnější příčinu, která dodává jejich esenci existenci. Takových příčin je celá řada, řada ale nemůže jít do nekonečna, musí mít konec. Musí končit bytostí, jejíž esence zahrnuje její existenci, něco, u čeho jeho existence již není odvozena z ničeho vnějšího, ale pouze ze sebe sama. Taková bytost je pak nutně existující a pouze Bůh splňuje všechny podmínky. Právě Bůh dává existenci esenci všech ostatních bytostí. Protože boží existence nezávisí na ničem kromě jeho esence, jeho existence je věčná a protože Bůh je věčný, věčný je také svět, který z něho čerpá svoji existenci.“ Bůh je tedy nadčasový a svět vychází z Boha na základě nutnosti Boží přirozenosti, jehož nadčasovost se neshoduje s výkladem Boha a stvoření tak, jak jej podává korán.

Avicennův hlavní přínos spočívá ve výzvě k návratu náboženství k racionálnímu myšlení. Díky smyslu pro přírodní vědy a racionální uvažování se dobral skutečnosti, že Bůh, coby fyzická osoba, neexistuje. Předmět metafyziky definoval tak, že jej tvoří „jsoucno jakožto jsoucno“ a nikoli Bůh. Důkaz vychází z pojmů „bytí, nutnosti a existence“. Boha odmítá spojovat s fyzickým, proto také neuznává pojem „prvního hybatele“. Bůh nekoná z vlastní vůle, ale ve shodě s principem bezprostředního účinku. Bůh je až příčina způsobeného jsoucna.

Právem tak na toto období lze nahlížet jako na dobu, kdy se arabské společnosti naskytl šance reformovat náboženské paradigma a možnost pro člověka vymanit se z vlivu náboženství. Filosofický systém se snažil uvést v soulad s prorokovými příkazy, ve kterých viděl jedinečné osvícení aktivním rozumem. Důkazy o rozvoji

²⁴ Za pozornost stojí i jeho vědecké spisy, kdy Avicenna zformuloval jako první zákon pohybu a poukázal na souvislost mezi časem a pohybem. Pro zajímavost, Isaac Newton, který je považován za zakladatele klasické mechaniky, přišel s touto teorií až o cca 600 let později.

²⁵ Otázku metafyziky přenesl rovněž do výkladu kosmologie, kde zavedl systém tzv. deseti inteligencí, kterým připadá role řídit nebeské sféry a jednak vytvářet a přenášet rozumově uchopitelné od první inteligence (jedná se o zvláštní formu výkladu Aristotela). Jeho vyličený vesmír ze souboru 10 inteligencí a 9 nebeských sfér, jdoucích v pořadí (od Země nejvzdálenější): krystalické nebe, sféra stálic, Saturn, Jupiter, Mars, Slunce, Venuše, Merkur a Měsíc, které jsou navzájem kauzálně propojené určitým metafyzickým mechanismem. Tento model mimo jiné později nalezneme jak v židovské škole, tak v univerzitách západní Evropy při studiu fyziky či psychologie.

arabského světa poskytl i Gallagher (1993) v rámci tzv. impulzních vln, které byly spojovány s nárůstem populace a novými technologiemi. Přibližně do 9. století n. l. se počet obyvatel na Blízkém východě téměř zdvojnásobil, vývoj počtu obyvatel tak v této oblasti byl odlišný ve srovnání s vývojem populace v Evropě.

Příležitost k trvalejší ekonomické prosperitě a náboženské svobodě byla záhy ukončena příchodem seldžuckých Turků k moci v 2. pol. 11. století, kteří jakýkoli výklad světa v rozporu s vírou potlačili. Ne náhodou příchod Turků koliduje s počátkem úpadku arabského světa po stránce mravní a technologické. I přesto, že arabská civilizace v zásadě s žádným novým vynálezem nepřišla a vědění vzniklo na bázi kopírování antiky, arabská otevřenost a ochota sebevzdělání přinesla rozvoj i do „sousedních“ zemí, zejména na Apeninský poloostrov k italským městským státům, jejichž prosperita se vymykala tehdejší evropským standardům. S příchodem Turků a zákazem obchodování a šíření myšlenek arabských myslitelů dochází k úpadku nejen italských měst, ale i celého arabského světa.

Poslední pokus, jak separovat víru a vědění, se naskytl s přístupem Averroese. Ten na jedné straně považoval Korán za absolutní zjevení, filosofii však chápal jako jediný (a nejvyšší) způsob, jak lze výklad Koránu studovat a nejasnosti v jeho textu filosoficky objasnit. „*V hierarchii poznání tak nejvyšší místo zaujímá filosofie, po níž následuje teologie, která poznanou pravdu dokazuje a na nejnižším stupni stojí víra, která ji jen uznává*“ (Rádl, 1998, str. 406).

Pravdou zůstává, že arabská civilizace s novými technologiemi nepřišla a za svůj pokrok vděčí antickým učencům, kteří do arabských zemí přinesli antické *know-how*. Přesto však prostřednictvím spisů arabských učenců se zachovalo antické vědění, které našlo uplatnění v Evropě s pozvolným úpadkem vlivu církve od 12. století.

Samotný vliv arabských myslitelů na učenost v západní Evropě je nicméně nejednoznačný. Jak totiž uvádí Vlček a Hemelík (2012, str. 238): „*k arabské expanzi docházelo soustavně od 6 století n. l. a jejich učenost se brzy přesunula do západní Evropy přes Pyrenejský poloostrov. V této oblasti se nicméně koncentrovala nemalá skupina sefardských Židů, čímž zde docházelo k prolínání filosofického myšlení dvou proudů.*“ Židovská vzdělanost od arabské převzala nejen texty, ale i jazyk. Společný jazyk se následně ukázal jako zásadní faktor, a to nejen ve styku s muslimským světem. Ve světle skutečnosti, že židovská komunita byla v tehdejší době rozprostřena po celé západní Evropě, jeví se reálná možnost, že to byli právě Židé, kdo byl tím hlavním nositelem Aristotelových myšlenek. Vzájemné prolínání arabské a židovské kultury toto rozpoznaní stěžuje. Tato nejasnost nicméně nebrání skutečnosti, že vzhledem k přímému kontaktu s křesťanskými národy docházelo k vzájemnému ovlivňování obou světů. Proto také počátkem 12. století se šíří, v kontextu křesťanského filosofického a teologického myšlení, znalost arabské a židovské, aristotelovsk

orientované filosofie daleko rychleji a intenzivněji, což bylo pro pohyb a vývoj filosofie v křesťanské Evropě 13. století důležité.

V Evropě se mezitím těšilo obliby učení sv. Augustina ze 4 stol., který filosofii vnímal jako nástroj k hledání pravdy. Křesťanské učení bylo přitom vnímáno jako univerzální a pravdivé a filosofové tehdejší doby se ve svých studiích nesměli odklánět od výkladu bible.

Jedním z dopadů filosofického myšlení v západní Evropě, byl odklon směrem k iracionalitě. Učenci v období raného středověku abstrahovali od racionálního výkladu víry (např. důvody pro existenci Boha) a jejich výklady boží existence byly v pozdější době vnímány jako pochybné. Hlavním se stal výklad víry jakožto přesvědčení postrádajícího racionální základ.

Zásadní změna ve srovnání s Antikou nastává ve vnímání pozice člověka ve společnosti. Zatímco dříve byl člověk středem pozornosti, kolem kterého se točily filosofické úvahy a on sám byl „pánem“ svého času, v katolickém světě je pouze součástí vyššího celku, který se za své činy nezodpovídá sobě, ale jiné, nadpřirozené bytosti.

Změna významu postavení člověka ve společnosti nastává s rozvojem městských států v severní Itálii (Benátky, Janov, Florencie), který souvisel se vznikem bankovníctví v tomto regionu, zároveň za rozvojem městských států stál obchod s arabskými kupci (Charvát, 2002). S tím, jak rostla moc seldžuckých (osmanských) Turků, docházelo k pozvolnému úpadku severní Itálie. K úpadku regionu přispěla i série nepřetržitých válek, které zde od poloviny 14. století probíhaly. Nestabilitu městských států a úpadku tradičních rodů využívaly Papežské státy a okolní země (Francie, Španělsko) vznášející nároky na zdejší území. Udržení nezávislosti se stávalo nákladnější, populaci v severní Itálii navíc decimovaly morové epidemie (zejména černá smrt) a hladomory způsobené vypalováním vesnic a likvidováním zásob potravy ze strany invazních armád (Kostlán, 2002).

Centrum dění v Evropě se navíc v průběhu 13. století přesunulo do západní Evropy v souvislosti s rozvojem vrstvy intelektuálů, což bylo důsledkem rozšíření působnosti univerzit a možnosti četby znovuobjevených děl antických autorů prostřednictvím arabských filosofů, které vyvrcholilo nástupem renesance ve 14. století. Díky městům se mění ekonomické a sociální struktury západního světa, ale i struktury politické a intelektuální. V rámci „uvolněných mravů“ se objevují pokusy vysvětlit, resp. prokázat Boží existenci racionální cestou.²⁶ V anticko-arabské filosofii se sice vyskytlo několik pokusů, jak existenci Boha prokázat, výsledek byl ale vždy nepřesvědčivý. Jak poznamenal De Libera (2001), studie existence Boha byla soustředěna buď na úvahy o

²⁶ Logická argumentace ve prospěch boží existence probíhala sice už od 11. století (v reakci na arabský výklad světa), zásadní logické argumenty se objevily až později.

přírodních zákonitostech, jejichž vznik byl postaven na přesvědčení o „nahodilosti“ světa, nebo na pohyb, který při analýze vedl k prvnímu nehybnému hybateli. Tuto překážku se pokusil odstranit nejprve Anselm z Canterbury, který přišel s účelným, rozumovým uspořádáním světa²⁷, nebo Tomáše Akvinského, který se jako první pokusil nalézt syntézu mezi křesťanstvím a filosofií. Zastával názor, že Bible musí být vykládána tak, aby byla v souladu s vědou a filosofií (Prinz, 2013, str. 117). Na podporu tohoto vědění sepsal tzv. kosmologický důkaz založený na třech pilířích (cestách): důkaz z nahodilosti (tím, že věci existují, znamená, že existuje něco, co tyto věci řídí, mezi jsoucnými existuje kauzální vztah), cesta k první příčině (všechno na světě má svou příčinu, musí však existovat jedna prvotní příčina), charakteristika první příčiny (na základě pohybu a změny objektů vyvodil existenci prvotního impulsu, prvního hybatele).²⁸

Následné „uvolňování mravů“ v křesťanském světě spojeného s větší volností učenců v tvůrčí činnosti vyvrcholilo reformací církve po třicetileté válce v 17. století a následným štěpením katolické víry. Filosofie začíná opětovně pronikat do myšlení lidí (i zásluhou děl Immanuela Kanta, Johna Locka či v nejnovějším případě Karla Poppera) a rovněž i do dalších vědních oborů, zejména ekonomie. Novověká věda po středověké přestávce především navazuje na tu antickou, rozvíjí se některé formy, jiné naopak nechá uvadnout. Dochází k opětovnému objevování antického myšlení, mění se pohled na svět, víra v boha ustupuje do pozadí a je nahrazena vírou ve vědu. Člověk se opětovně stává centrem pozornosti. Revoluci prožívají vědní obory jako astronomie

²⁷ Anselmův důkaz spočívá ve vyhlášení nutnosti existence maxima vně ducha od chvíle, kdy je toto maximum skutečno myšleno, tedy od chvíle, kdy je myšleno jako „něco takového, že nad ně nelze myslet nic většího“ (De Libera, 2001, str. 302).

²⁸ V souvislosti s kosmologickým důkazem se nabízí srovnání přístupu Akvinského a Avicenny k Bohu a toho, do jaké míry vycházel Akvinský z Avicennových textů. Prvním společným bodem je rozlišení na „rozum v možnosti“ a „rozum v uskutečnění“, se kterým přišel Avicenna. Rovněž u Akvinského lze nalézt podobné rozlišení. V první cestě kosmologického důkazu (důkaz o pohybu), popisuje pohyb coby změnu stavu, resp. pohyb od možnosti k uskutečnění. Akvinský uvádí, že „*aby se něco pohybovalo (měnilo), musí být pohybováno (měněno) něčím jiným, co samo již bylo dříve pohybováno (změněno)*.“ Pokud postupujeme v řetězci pohybů nazpět, zákonitě dojdeme k prvnímu hybateli (Bohu), který nebyl ničím pohybován. Určitý rozdíl mezi oběma filozofy lze najít v třetí Akvinského cestě (důkaz z nahodilosti). Akvinský v něm svět, který pozoruje, vnímá jako výsledek existence několika nahodilých jsoucn. Vzhledem k nahodilosti jejich vzniku lze dojít k závěru, že v minulosti by neexistovalo nic, z ničeho ale svět nevznikne (vše nahodilé musí mít příčinu svého vzniku), a proto je takové jsoucno, které není nahodilé, nutné (Bůh). S podobným přístupem operuje i Avicenna, když zavádí pojem „*jsoucno jakožto jsoucno*“ coby součást božského důkazu prostřednictvím pojmů „*bytí, nutnosti a existence*“. Avicenna zastával názor, že jsoucno nemá svůj počátek v Bohu, jak tvrdí Akvinský, ale v jiném jsoucnu. Akvinský prvotní jsoucno přirovnal k Bohu.

v podání děl Koperníka, Bruna, Keplera a dalších, rozvoj zaznamenává i do té doby neznámý obor, ekonomie.

Vzhledem k tomu, že v minulosti filosofie ovlivňovala všechny okolní vědy, není velkým překvapením, že řada významných ekonomů disponovala filosofickým vzděláním. Ať už to byli scholastikové v 16. století, John Locke, který v boji proti merkantilismu objevil přímou souvislost mezi rostoucím množstvím peněz a růstem cenové hladiny, nebo David Hume, který jako první přinesl ucelenější teorii o neutralitě peněz, na jejíž platnost se lze odkázat i v současné době.

Závěr

Práce nabídla stručný exkurz do vývoje společnosti a jejího postupného přechodu k širším myšlenkovým pochodům. Tento pokrok je znázorněn na historických paralelách ve starověku a středověku. V každé historické době vedle sebe žily národy (kmeny) s různým stupněm pokroku jak v technologiích, tak ve vzdělanosti. Ve starověku byly nejpokročilejšími oblastmi Řecko a Čína. Obě země toho dosáhly svou otevřeností a volností v rozhodovacím procesu člověka. Svůj podíl na tom mělo zejména filosofické učení, které pomohlo lidem uvědomit si svou jedinečnost.

S tím, jak v Evropě sílil vliv křesťanské nauky, docházelo k pozvolnému úpadku společenského vědění. Člověk již nestál nejvýše na hodnotovém žebříčku, jeho místo zaujal Bůh, kterému se člověk podřizuje a zodpovídá. Jakékoliv vědění stavící se na odpor této ideji bylo trestáno, jak dokládá zrušení slavné Akademie v Athénách. A zatímco Evropa ve středověku ustrnula ve svém vývoji (společenském i kulturním), jiný region, Arábie, zásluhou následovníků antického učení zažil svůj největší rozvoj.

I ten však v 11. století byl potlačen s tím, jak seldžučtí Turkové přebírali nadvládu nad regionem a za jediné a nezpochybnitelné učení prohlašovali učení Koránu. Vlivná díla Al-Farabího či Aviceny byla zakazována, popř. upravována v souladu s výkladem Koránu. Současně v Evropě od 12. století docházelo k pozvolnému úpadku vlivu církve a do centra dění se opětovně dostávaly myšlenky navracející člověka ke studiu sebe samého a k obecnému rozvoji společnosti a hospodářství, které přetrvává (s jistými výkyvy) dodnes.

Bibliografie

AKVINSKÝ, T. 2008. Summa teologie. In CHOVANCOVÁ J. (ed.). *Antalógia z politickej a právnej filozofie*. 2. vyd. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva, 2008, s. 51-61. ISBN 978-80-89363-17-9.

ASHRAF, Q., GALOR, O. 2007. Cultural assimilation, cultural diffusion and the origin of the wealth of nations. *VoxEU*. Centre for Economic Policy Research, 2007 [cit. 2014-09-28]. <http://www.voxeu.org/article/why-did-europe-s-growth-take-happen-first>.

BĚLINA, Pavel, ČORNEJ, Petr a kol. (2002). *Dějiny evropské civilizace I*. 4. vydání, Ladislav Horáček – Paseka, Praha, Litomyšl, ISBN 80-7185-474-3.

BURKE, E. M. 1992. The Economy of Athens in the Classical Era: Some Adjustments to the Primitivist Model. *Transactions of the American Philological Association*. Vol. 122, 1992, pp. 199-226. <http://www.jstor.org/stable/284371>.

CHANG, K. C. 1974. Urbanism and the King in Ancient China. *World Archeology*. Vol. 6, No. 1, Political Systems, June 1974, pp. 1-14. <http://www.jstor.org/stable/124175>.

CHENG, A. 2006. *Dějiny čínského myšlení*. Praha: DharmaGaia, 2006, 688 s. ISBN 80-86685-52-7.

DE LIBERA, A. 2001. *Středověká filosofie: byzantská, islámská, židovská a latinská filosofie*. Praha: Oikoymenh, 2001, 551 s. ISBN 80-7298-026-2.

FAIRBANK, J. K. 2010. *Dějiny Číny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010, 665 s. ISBN 978-80-7422-007-4.

FINLEY M. I. 1970. Aristotle and Economic Analysis. *Past & Present*. No. 47, May, 1970, pp. 3-25. <http://www.jstor.org/stable/650446>.

GALLAGHER, P. 1993. Population Growth Is Caused by Renaissances. *Fidelio*. Vol. II, No. 4, Winter 1993 [cit. 2014-09-28]. Citováno z: *The Schiller Institute*, 2005. http://schillerinstitute.org/fid_91-96/934_population_growth.html.

GREENE, K. 2000. Technological Innovation and Economic Progress in the Ancient World: M. I. Finley Re-Considered. *The Economic History Review, New Series*. Vol. 53, No. 1, Feb., 2000, pp. 29-59. <http://www.jstor.org/stable/2599464>.

HALSTEAD, P. 1987. Traditional and Ancient Rural Economy in Mediterranean Europe: Plus ça Change? *The Journal of Hellenic Studies*. Vol. 107, 1987, pp. 77-87. <http://www.jstor.org/stable/630071>.

HOLMAN, R. 2005. *Dějiny ekonomického myšlení*. 3. vyd. Praha: C.H. Beck, 2005. 539 s. ISBN 80-7179-380-9.

HOUSER, P. 2004. Jak se zrodily vědy ve starém Řecku? *21. století* [online]. Duben 2004, No. 4 [cit. 2014-02-03]. <http://21století.cz/blog/2004/04/21/jak-se-zrodily-vedy-ve-starem-recku/>.

HOUSER, P. 2006. Technologie, které předběhly svou dobu. *21. století* [online]. Březen 2006, No. 3 [cit. 2014-02-03]. <http://21století.cz/blog/2006/03/17/technologie-ktere-predbehly-svou-dobu/>.

KENNY, A. 2000. *Stručné dějiny západní filosofie*. Praha: Volvox Globator. 2000, 515 s. ISBN 80-7207-374-5.

KING, P. J. 2007. *Sto filozofů: život a dílo největších světových myslitelů*. Praha: Metafora, 2007, 192 s. ISBN 978-80-7359-088-8.

KRÁL, O. 2005. *Čínská filosofie: pohled z dějin*. Lásenice: Maxima, 2005, 373 s. ISBN 80-901333-8-X.

LE GOFF, J. 1999. *Intelektuálové ve středověku*. Praha: Karolinum, 1999, 183 s. ISBN 80-7184-256-7.

OSBORNE, R. 2009. *Východní filozofie*. Praha: Portál, 2009, 175 s. ISBN 978-80-7367-537-0.

POPKIN, R. H.; STROLL, A. 2000. *Filozofie pro každého*. Praha: Ivo Železný, 2000, 407 s. ISBN 80-240-0257-4.

PRINZ, J. 2013. *Abeceda filosofického myšlení*. Praha: Academia Bohemica, c2013, 183 s. ISBN 978-80-904469-2-2.

RÁDL, E. 1998. *Dějiny filosofie I., Starověk a středověk*. Praha: Votobia, 1998, 514 s. ISBN 80-7220-063-1.

Robinson, D., Groves, J. *Platón*. Praha: Portál, 2002. 178 s. ISBN 80-7178-639-X.

RUSSELL, J. C. 1958. Late Ancient and Medieval Population. *Transactions of the American Philosophical Society, New Series*. Vol. 48, No. 3, 1958, pp. 1-152. <http://www.jstor.org/stable/1005708>.

SHERRATT, S., SHERRATT, A. 1993. The Growth of the Mediterranean Economy in the Early First Millennium BC. *World Archaeology*. Vol. 24, No. 3, Ancient Trade: New Perspectives, February, 1993, pp. 361-378. <http://www.jstor.org/stable/124714>.

SOCHA, V. 2012. Průmyslová revoluce ve starověku? *Historieweb* [online]. Zář 2012 [cit. 2014-01-28]. <http://www.historieweb.cz/prumyslova-revoluce-ve-staroveku>.

SOUDEK, J. Aristotle's Theory of Exchange: An Inquiry into the Origin of Economic Analysis. *Proceedings of the American Philosophical Society*. Vol. 96, No. 1, February 1952, pp. 45-75. <http://www.jstor.org/stable/3143742>.

SWETZ, F. 1979. The Evolution of Mathematics in Ancient China. *Mathematics Magazine*. Vol. 52, No. 1, January 1979, pp. 10-19. <http://www.jstor.org/stable/2689967>.

VLČEK, M.; HEMELÍK M. 2012. Přehled dějin antické a středověké filosofie. Praha: Oeconomica, 2012, 322 s. ISBN 978-80-245-1913-5.

WILSON, A. 2002. Machines, Power and the Ancient Economy. *The Journal of Roman Studies*. Vol. 92, 2002, pp. 1-32. <http://www.jstor.org/stable/3184857>.

WOOYEAL, P., BELL, D. A. 2004. Citizenship and State-Sponsored Physical Education: Ancient Greece and Ancient China. *The Review of Politics*. Vol. 66, No. 1, Winter, 2004, pp. 7-34. <http://www.jstor.org/stable/1408830>.

E-LOGOS

ELECTRONIC JOURNAL FOR PHILOSOPHY

Ročník/Year: 2014 (vychází průběžně/ published continuously)

Místo vydání/Place of edition: Praha

ISSN 1211-0442

Vydává/Publisher:

Vysoká škola ekonomická v Praze / University of Economics, Prague

nám. W. Churchilla 4

Czech Republic

130 67 Praha 3

IČ: 61384399

Web: <http://e-logos.vse.cz>

Redakce a technické informace/Editorial staff and technical information:

Miroslav Vacura

vacuram@vse.cz

Redakční rada/Board of editors:

Ladislav Benyovszky (FHS UK Praha, Czech Republic)

Ivan Blecha (FF UP Olomouc, Czech Republic)

Martin Hemelík (VŠP Jihlava, Czech Republic)

Angelo Marocco (Pontifical Athenaeum Regina Apostolorum, Rome, Italy)

Jozef Kelemen (FPF SU Opava, Czech Republic)

Daniel Kroupa (ZU Plzeň, Czech Republic)

Vladimír Kvasnička (FIIT STU Bratislava, Slovak Republic)

Jaroslav Novotný (FHS UK Praha, Czech Republic)

Jakub Novotný (VŠP Jihlava, Czech Republic)

Ján Pavlík (editor-in-chief) (VŠE Praha, Czech Republic)

Karel Pstružina (VŠE Praha, Czech Republic)

Miroslav Vacura (executive editor) (VŠE Praha, Czech Republic)